

Др Срђан Ђорђевић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 378:004.9
DOI: 10.46793/XXIV-11.285DJ

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА УСЛУГА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА*

Резиме

Континуирани процеси развоја високог образовања неретко су праћени факторима изненадних појава, на које је друштво приморано да одговори Реч је о непретпостављеним крупним догађајима који излазе из оквира уобичајених и устаљених токова друштвеног живота. Пандемија вируса COVID 19 током 2020. године вишеструко је пореметила планирани ток наставних, испитних и ваннаставних активности на високошколским установама у Републици Србији. Истеком академске 2019/2020. године стекли су се услови да извршимо анализу начина на који је она изведена и приведена крају, уз истовремени осврт на почетак нове академске године. Чини се интересантним представити садржину прописаних нових правила, примену истих и ефекте који су постигнути, те коначно предложити идеју о увођењу новог модела студија.

Кључне речи: високо образовање, услуга, установа, пандемија, COVID 19.

1. Увод

Разматрање актуелног стања високог образовања у Републици Србији условљено је (а тиме и ограничено) узимањем у обзир и чињеница које су, на први поглед, тренутне, а у сваком случају изненадне. Друштвени живот Србије је током пролећа ове године обогаћен новим искуствима поводом пандемије изазване „корона“ вирусом. Искушења актуелног друштвеног тренутка са којима се, како наше друштво и свет у целини, тако и област високог образовања сусрећу, представљају више него озбиљан изазов.¹ То је била (и остала) довољно велика провокација опасности, која је мотивисала релевантне чиниоце моћи доношења централних одлука да прогласе ванредно стање. Овај вид стања државне нужде оставио је последице и на функционисање система

* Рад је настао као резултат научноистраживачког рада истраживача Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Матић, Д., *Високо образовање у ванредном стању*, Зборник радова: Услуге и право корисника, Крагујевац, 2020, стр. 640.

високог образовања, а овом приликом не улазимо у уставно-правну анализу његове основаности. Довољно је истаћи да стање државне нужде представља посебну ситуацију у којој се налази држава услед фактичких околности које угрожавају мирнодопски развој државне заједнице. С обзиром на потребу да се одржи успостављени правни поредак, прописују се правила о понашању свих субјеката, како би се обезбедило да стварност у што је могуће мањој мери угрози уобичајено редовно функционисање система.

Проглашење ванредног стања² 15. марта 2020. године истовремено је означило и активирање механизма за нови начин рада високошколских установа. Овом приликом не оптерећујемо се проблематиком уставне основаности проглашеног ванредног стања, с обзиром да нам то не припада оквиру предметног интересовања, већ наглашавамо правне чињенице од утицаја на централни темат високошколских услуга.

Неспорно је да ванредно стање припада режиму изузетка у односу на нормалан ток друштвеног живота, што условљава његову временску лимитираност. Ванредна правна правила донета у време и услед ванредног стања обухватила су и деловање високошколских установа, али ћемо приметити да је академска 2019/2020. година од марта месеца 2020. године протекла на „корона таласу“ редизајнираних модалитета реализације наставног процеса. Јер, и након укидања ванредног стања, није престало дејство узрока пандемије, због чега су процеси пружања услуга високошколских установа били и даље неуобичајени.

У циљу конструисања хипотетичког мозаика који се жели успоставити овим радом, потребно је нагласити да савремени свет високог образовања у првим деценијама XXI века несумњиво обележавају процеси све израженије примене информационих технологија у готово свим сегментима који припадају високом образовању. Тако, динамичан развој интернет технологије и савремено информатичко друштво остављају далекосежне последице и на поредак високог образовања, те се савремени процеси едукације суочавају са новим изазовима прилагођавања друштвеној стварности, коју нова технолошка револуција доводи до дигитализације као неминовног модела комуникације. Класичне методе извођења наставе постају све више превазиђене, те потребују адаптацију високог образовања новом начину друштвеног живота. Прилагођавање брзине промена које се одвијају унутар наука изискују модернизацију стилова преноса утврђених научних знања на студенте.

Тим поводом, установе високошколског образовања имају велику одговорност током процеса едукације и припреме образовних профила за адекватно одговарање потребама и изазовима тржишта рада. У супротном, остаће неми посматрачи друштвених промена обухваћених ИКТ, те је нужно ревидирати и структуре и садржине студијских програма, али и начине

² Одлука о проглашењу ванредног стања, Сл. гласник РС, бр. 29/2020.

извођења наставних активности прилагодити захтевима, како послодаваца, тако и захтевима актуелног друштвеног живота.

У том смислу, пандемија „корона вируса“, осим што делује негативно на здравље људи, поседује и подстицајне капацитете у области високог образовања. Ауторова намера никако није да оправда појаву вируса глобалних размера, већ да укаже да је он дејствовао, између осталог, и на динамичнију оријентацију високог образовања ка употреби могућности које пружају средства за дигиталну комуникацију. Ово дејство је нарочито евидентно у оним високошколским установама које, по природи својих студијских програма или по устаљеним организационим навикама, нису биле спремне да прихвате примену виртуелних метода у извођењу наставе. Изнети став се оправдано најпре односи на високошколске установе из друштвено-хуманичког научног поља, што је донекле и разумљиво. Реч је о таквој природи наставног градива које се излаже реализацијом структуре тих студијских програма да се увек претпоставља нужност „живе речи“ предавача и непосредна, физичка комуникација са студентском публиком.

2. Од препорука до неминовности?

На самом почетку кризе изазване ванредним околностима, појавила се потреба ефикасне реакције надлежних субјеката у систему високог образовања. Проглашење ванредног стања истовремено је значило и обавезу да високошколске установе прилагоде функционисање сопствених организација и реализацију наставних активности новонасталим околностима. Свакако да је реч о појави отежаних услова у којима су се нашли и студенти и наставно особље, с обзиром да је дошло до прекида редовних и уобичајених начина извођења наставе и рада на факултетима. У циљу ретроспективног подсећања, аутору се учинило прихватљивим указати на реаговање крагујевачког Универзитета на самом почетку нових околности, и то из више разлога. С једне стране, може се сматрати да је реч о стандардизованој реакцији примереној и другим српским универзитетима, али је важно истаћи и да се Универзитет у Крагујевцу показао оперативну способност интервентног деловања поводом изненадних догађаја, који су претили да угрозе ефикасност наставних активности. Можда томе доприноси и чињеница да се овај Универзитет показао делотворним и на пољу подстицања развоја научног, стручног и академског креирања области информационих технологија у академској средини више него друге самосталне високошколске установе. Коначно, и научно-истраживачки пројекат за чије потребе настаје овај рад као резултат истраживања, реализује се на матичном, крагујевачком Универзитету.

Тако је ректорски колегијум Универзитета у Крагујевцу још 12. марта 2020. године упутио свим факултетима у свом саставу Препоруке за поступање високошколских установа због појаве „корона вируса“, а сходно Наредни министра здравља о забрани окупљања у Републици Србији на јавним местима

у затвореном простору.³ Овом Наредбом је прецизирана забрана јавних окупљања на целој територији Републике Србије на јавним местима у затвореним просторима када се окупља више од 100 људи, те је у складу с тим било потребно на одговарајући начин обезбедити даљи ток наставних активности и истовремено испоштовати наредбодавно правило. Сходно томе, ректорски колегијум је препоручио факултетима да: организују наставу за студенте у мањим групама у складу са просторним могућностима факултета; ако није могуће наставу организовати у мањим групама предузети одговарајуће активности у циљу реорганизације наставних активности; не одржавају научне скупове, конференције, изложбе и извођење других културно-уметничких програма; у договору са студентским парламентом размотре могућност одлагања планираних студентских екскурзија сходно препорукама надлежних државних органа у која подручја не треба путовати; одложе програме размена и студијска путовања сходно препорукама надлежних државних органа у која подручја не треба путовати; размотре могућност да се седнице органа и тела одржавају електронским путем.⁴ Осим ових препорука које се односе на организационе и наставне аспекте рада и деловања високошколских установа, посебно су препоручене као значајне и епидемиолошке мере личне заштите, а у складу са препорукама Министарства здравља, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић – Батут“.

Била је то иницијална активност усмерена у правцу одговора на новонастале околности, које су у том тренутку још увек омогућавале одржавање „класичне“ наставе, али у мањим групама, што значи да се још увек није отворио терен за динамичне активирање online метода у наставном процесу. Дигитални сегмент је у овој препоруци био приметан поводом пружања могућности да се седнице органа и тела одржавају електронским путем, што није тако једноставно ни правно ни фактичко питање. С једне стране, постоји епидемиолошки и здравствени проблем ризика од заразе вирусом приликом одржавања седница органа са већим бројем чланова у релативно малом простору, а тиме и потреба за сигурнијим електронским моделом одржавања тих седница. Но, с друге стране, постоји и правна регулисаност начина одржавања седница општим правним актима високошколских установа. Уколико таква могућност није прописана, онда сама препорука не представља релевантан правни основ за одржавање електронских седница; или, уколико је прописана али нису задовољени сви неопходни услови, опет препорука не даје правну сигурност за легалност одржане електронске седнице. У том смислу, а у циљу одржавања интереса здравствене безбедности, али и интереса правне сигурности, аутор је мишљења

³ Наредба министра здравља бр. 512-02-9/1/2020-01 од 11.03.2020. године.

⁴ Препоруке за поступање високошколских установа због појаве COVIDa-19 (корона вируса), бр. I-01-247 од 13.03.2020.

да је било целисходно (и правно оправдано) да је високошколским установама подстицајно препоручено да интервентно изврше измене и допуне нормативе којом су регулисана питања начин одржавања седница органа и тела.

Дигиталним формама одржавања седница омогућавају се ефикасност и функционалност у раду високошколских установа, уз поштовање основних стандарда квалитета. Постепеним развојем свести о томе да виртуелност представља саставни део свакодневног живота и високошколских установа, доћи ће се до неминовног нормирања равноправних електронских и седница „уживо“, те би било упутно да се факултетске нормативе приближе својим правилима овој неминовности. Није реч о тренутној тенденцији и тренду, већ о реалности коју морамо схватити и уважити. У супротном, успоравање се динамика функционисања и деловања оних високошколских установа које ће бити осуђене на губитак трке са конкурентним високошколским установама (посебно из приватног сектора) у односу према тржишту рада. Нужност привхватања значаја информационог технологија претпоставља дигиталну писменост као процес континуираног усавршавања студената, па нема оправдања да се истом процесу на подреде и високошколске установе на један институционалан начин; и кроз механизме сопственог функционисања.⁵

Како је постепено повећавана опасност од заражавања вирусом са све озбиљнијим последицама по здравље и живот људи, и размишљања у сектору високог образовања кретала су се у правцу осмишљавања начина на који је могуће извести наставне процесе до краја семестра, односно, школске године. Било је све очигледније да се до таквог циља не може доћи без нужне физичке дистанце, чему је и садржина мера донетих током трајања ванредног стања значајно допринела. Опште запажање претходног периода овим поводом састоји се у приметном неуједначеном односу високошколских установа према разумевању наставе без физичке дистанце. Тако су факултети који су од раније имали инсталиране одговарајуће платформе за учење на даљину биле у техничкој предности, те су могли брже одреаговати. Други факултети су класична предавања заменили електронском наставом схваћеном на примитиван начин постављањем писаних материјала и презентација у оквиру одређених делова факултетских сајтова. Неуједначене реакције високошколских установа су разумљиве, с обзиром да су се нашле пред потпуно новим изазовом; Уосталом, корона вирус је довољна новина да разумљива неуједначеност реакције обележава и здравствену струку.

Летњи семестар академске 2019/2020. године могао би се назвати семестром изненађења, збуњености, затечености, страха, али и примарне реакције настале на основу недовољно проверљивих и анализираних информација о апсолутној новини у окружењу високог образовања. Управо у

⁵ О значају дигиталне писмености за високо образовање више видети: Hoadley, C., Favaro, Sh., *Digital Literacy in Higher Education*, Encyclopedia of Educational Technology, SAGE, 2015, p. 221-223.

том контексту и треба имати разумевања за несналажења којих је било, а много значајније је искуство које се почело стицати о нужности редизајнирања приступа наставном процесу у високообразовном корпусу. Тако би и требало третирати почетак академске 2020/2021. године, јер су припреме за њен почетак резултат искуства из претходне академске године. Тим поводом, запазићемо да се сада целокупан високообразовани систем Србије почео кретати у правцу озбиљнијих припрема у online смеру.

Налазећи се на терену претходно назначеног крагујевачког Универзитета, евидентирамо значајне препоруке и смернице за организовање наставе у академској 2020/2021. години које је донео Сенат изричитим одређењем за комбиновани вид организовања наставе (класична и online настава), уз поштовање свих мера које су прописане од стране надлежних органа. Комбиновани модел наставе је иначе постао стандардна препоручена варијанта на нивоу целог академског високошколског простора Србије, што треба евидентирати као значајан искорак у правцу дигитализације високог образовања. Значајна је и препорука да се по факултетима морају уједначити платформе које се користе, а нарочито треба истаћи „препоручену обавезност“ извођења наставе путем конференцијске везе, уз препоруку да се сва предавања на овај начин одржана снимају и чувају на трајним носачима података и да иста у току трајања академске године буду доступна студентима ради прегледа.⁶ Препорученим моделирањем комбиноване наставе у условима пандемије академски простор Србије улази у нову фазу свог развоја значајнијим имплементирањем информационих технологија у наставни процес. Такво иновирање представљаће мотив за даља размишљања о делотворности, предностима и недостацима овог вида наставног процеса. У наредном периоду биће неопходно извршити свестране анализе о релацији између ефикасности и квалитета наставног процеса подржаног алатима који долазе из информатичког сектора.⁷ При свему томе, мора се рачунати и на отпоре идеји о модернизацији наставног процеса у високом образовању.

3. Закључак

Изазови са којима се суочило високо образовање Србије током 2020. године довољно су значајни за перспективу његовог даљег развоја, али и индикатори постојећег стања. На тесту је био целокупни високообразовни систем обухватајући све његове субјекте; како студенте и запослене у

⁶ Препоруке и смернице за организовање наставе у академској 2020/2021. години, III-01-692/2, Сенат Универзитета у Крагујевцу, 16.09.2020. године.

⁷ Чини се занимљивим указати на компаративна истраживања кроз студиј случаја увођења ИТ у наставу. На пр: Hickman, J., Kane, D., Reardon, A., *Enabling digital participation in Higher Education*, Educational futures, e-journal of the British Education Studies Association, Vol. 3(2) June 2011.

наставним и ваннаставним јединицама, тако и институционализоване облике просветне власти. Приметићемо да је интегративност у приступу постојала, првенствено захваљујући свести релевантних субјеката високог образовања о одговорности за понашање у изненадним околностима. Ова напомена се истиче због чињенице да је правно-регулаторни оквир високог образовања у Србији заснован на концепту „меке државне власти“. Под овим изразом треба подразумевати систем у којем не постоји преобладајућа државе у овој области, а конкретно мислимо на ресорно Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Провокација ванредног стања и ванредне ситуације показала је да функционалност истакнутог концепта „меке државне власти“ зависи од самосвести свих субјеката система високог образовања.

Сасвим очекивано, примарни подстицајни чинилац у овом периоду било је Министарство, које није деловало наредбодавним стилем, већ методом доношења препорука, које су формулисане као резултат усаглашавања са КОНУС-ом и СКОНУС-ом. Може се рећи да је то прва институционална линија у чијем кругу су креирана решења о начину организовања наставног процеса на високошколским установама. Међутим, имајући у виду аутономност високошколских установа у коначном исходу доносиоци одлука и њихови реализатори били су факултети. Из тог разлога, пракса моделирања начина извођења наставног процеса по факултетима није била уједначена, како због специфичности природе студијских програма, тако и због различитих приступа од стране појединачних факултета приликом доношења одлука.

Тако долазимо до питања коришћења дигиталних технологија у наставном процесу, што представља и кључно питање са којим се суочавамо. Истицањем старе и почетком нове академске године, приметан је динамичан уплив дигитализације као начина отклањања недостатака класичних наставних метода. Тиме је пандемија *COVID-19* изазвала нужност употребе online алата у настави, чиме се релативизирају мане социјалне дистанце.

Додатно „охрабривање“ високошколских установа за извођење online наставе у 2020. години учинило је и Национално акредитационо тело са Комисијом за акредитацију и контролу квалитета, јасно дефинисаним ставом због проблема који су настали овим поводом. Јер, у потпуно редовним околностима, високошколска установа мора званично акредитовати студије на даљину да би могла изводити наставу на даљину, па је постао правно упитан основ за извођење наставе на овај начин, у ситуацији када високошколске установе немају акредитацију за студије на даљину. Комисија за акредитацију је стала на становиште да увођење online наставе изазвано епидемиолошким разлозима неће се сматрати изменом студијског програма која подлеже акредитацији.

Правни перфекционизам би нас могао одвести до новог проблемског круга о правној ваљаности таквог става Комисије за акредитацију, а поводом непоштовања стандарда за акредитацију и одсуства контроле реализације наставе на даљину. С обзиром да нам то није циљ у овом тренутку и на овом

месту, потребно је још једном истаћи да живот никада не може бити предвидив до краја, због чега и јесте маштовитији од законодавца. Истина, на мудрог и вештом законодавцу је да текстуалним формулацијама правних правила факторе изненађености животним догађајима сведе на најмању могућу меру. Зато би *COVID-19* требало да нас подстакне на преиспитивање важећих правних решења у области стандарда за акредитацију, посебно у погледу могућности коришћења online средстава приликом извођења наставних активности.

Поучени искуствима у одвијању наставе у посматраном периоду, било би оправдано приметити да и у редовним приликама не треба избегавати хибридне моделе реализације наставе. Комбиновањем предавања и вежби уз физичко присуство наставника и сарадника и студената са виртуелним слушаоницама може бити вишеструко корисно. Редовним навикавањем наставника и студената на равномерност „живе“ и „дигиталне“ речи, простор високог образовања оспособљаваће студенте за уједначено професионално усавршавање у свим областима рада и занимања, а све израженија доминација информационих технологија у друштвеном животу не запоставља ни традиционално поље друштвено-хуманистичких наука.

Из наведених разлога, постепено се стичу аргументи у прилог креирања новог модела студија у односу на два сада постојећа (класичне студије и студије на даљину). Према важећим акредитационим стандардима, не постоји могућност акредитације студија са хибридном назнаком, што се може сматрати недостатком који уочавамо подстакнутим праксом збивања током 2020. године. Осмишљавање комбинованог модела подразумева анализу свих чињеница и околности; озбиљну *SWOT* анализу са идентификацијом предности и недостатака таквог модела. Практична реализација хибридне наставе захтевала би активирање инвентивних потенцијала високошколских установа, како би модел „пола-пола“ обезбедио квалитет студија и омогућио стицање потпуног и целовитог знања.

*Srđan Đorđević, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

DIGITALIZATION OF HIGHER EDUCATION SERVICES

Summary

Continuous processes of development of higher education are often accompanied by factors of sudden phenomena, to which the society is forced to

respond. These are unpredictable major events that go beyond the usual and established flows of social life. The pandemic of the COVID 19 virus during 2020 has repeatedly disrupted the planned course of teaching, examination and extracurricular activities at higher education institutions in the Republic of Serbia. At the end of the academic year 2019/2020, mhe conditions were created for us to analyze the manner in which it was performed and brought to an end, with a simultaneous review of the beginning of the new academic year. It seems interesting to present the content of the prescribed new rules, their application and the effects that have been achieved, and finally to propose the idea of introducing a new study model.

Key words: *higher education, service, institution, pandemic, COVID 19.*